

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

MECANISMUL ANTINOMIILOR
KANTIENE

Bogdan Popoveniuc

Abstract. *The doctrine of contradiction, of antinomy, as inherent of nature of things, is as old as antique philosophy. Thus, is not a surprise that Immanuel Kant characterized his reflection on the antinomies as the point from which he has started to build his critical system. His attempt to solve the problem of human reason, has been evaluated in different ways as time pass by. The present article isn't analyzing the viability of the solution suggested by Kant, but it is proposing a strict logic analysis of antinomies' argumentation (more exactly the first and the second). According to this analysis, on their basis it is an error of defining the notion of world, the whole antinomy resulting only from that and it is not necessary for its explaining to introduce the conflict between intellect and reason. This conflict becomes however foundation of the antinomy at the same time as defining correctly the notion of "world", without losing a part from the essence of the kantienne conception. Although this logic analysis can lead us to an alternative solution of the antinomies.*

Doctrina contradicției, a antinomieii, ca inerentă naturii lucrurilor, este la fel de veche ca și filosofia antică. De aceea nu este de mirare că Immanuel. Kant a caracterizat reflecția asupra antinomiilor drept punctul de la care a plecat în construcția sistemului său critic. În

scrisoarea sa către Chr. Grave din 21 septembrie 1798 citim: „Nu cercetarea existenței lui Dumnezeu, a nemuririi etc. a fost punctul de la care am plecat, ci antinomiile rațiunii pure: lumea are un început – ea nu are un început etc. până la a patra: există libertate în om împotriva a nu există libertate, ci totul este în el necesitate naturală; aceasta a fost ceea ce m-a trezit mai întâi din somnul meu dogmatic și m-a mânat spre critica rațiunii, pentru a înlătura scandalul contradicției aparente a rațiunii cu ea însăși.”ⁱ O altă mărturisire în această privință o reprezintă o cunoscută însemnare găsită printre notele lui Kant în care filosoful precizează, cu referire la problema pe care o ridică antinomiile rațiunii, că anul 1769 „i-a adus o mare lumină.”ⁱⁱ

Antinomiile kantiene au fost evaluate diferit de-a lungul timpului, un mare număr de filosofi susținând chiar faptul că în realitate ele nu există. După unii, nu există deloc antinomie, pentru că tezele sunt absolut adevărate și riguros demonstrate, pe când antitezele nu sunt niciodată demonstrate, decât incomplet. Tezeleⁱⁱⁱ, spun ei, se demonstrează prin reducerea la absurd a antitezelor; ele rezultă de acolo că antitezele sunt demonstrate ca fiind contradictorii. Din contra, în demonstrarea antitezelor este stabilit simplu că tezele sunt incomprehensibile. Nu există deci egalitate între cele două demonstrații. Spiritul uman nu poate accepta contradictoriul, dar el poate accepta incomprehensibilul, dacă este contradictoriu cu... contradictoriul în sine. Tezele se sprijină pe intelect, antitezele pe imaginație. Acestea sunt, de exemplu, punctele de vedere ale lui J. Renouvier și F. Evellin.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

Potrivit altor filosofi, cum ar fi Schopenhauer, antitezele singure se întemeiază pe formele facultății noastre de cunoaștere, care cere ca tot ceea ce este condiție să aibă un condiționat. Din contra, tezele sunt false, pentru că sunt clădite pe slăbiciune și pe sofismele individului („*sophismes de l'individu*”). Este imaginația, care obosită să coboare indefinit înapoi, pune un termen în drumul său, cu ajutorul ipotezelor arbitrare. Aici se naște o nouă antinomie, dar nici una din părți nu triumfă ușor, pentru că adepții finitudinii lumii, în refutarea tezei, o arată, de fapt, contradictorie nu în ea însăși, ci cu o anume lege a gândirii, care vrea ca realul să fi fost în întregime determinat.

Cele două părți nu denunță la adversar o contradicție în sine, ci incompatibilitatea cu o lege consecutivă determinantă. Numai că acești autori încearcă să rezolve antinomiile, introducând propriile lor supoziții.

J. Renouvier de pildă, face apel la legea reprezentării. Iar Schopenhauer invocă, în esență, principiul rațiunii suficiente.

De asemenea, interpretarea pe care o propune Henry Wald, este tot dintr-o perspectivă străină sistemului kantian, cea a unei logici dialectice. „*De fapt, antinomiile nu formează bariera gândirii în general, ci numai bariera gândirii elementare. Neputând depăși logica generală, Kant rămâne metafizician. Numai în lumina logicii dialectice, logica elementară nu se transformă în metafizică.*”^{iv}

Iar Hegel bineînțeles că soluționează problema antinomiilor, prin filosofia speculativă. „*Pentru Hegel,*

antinomiile kantiene nu conțin altceva decât afirmarea abstractă a ambelor momente ale conceptului speculativ, dar mascată de raționamente complicate, însă false, care ascund caracterul tautologic al enunțurilor.”^v

Noi vom încerca să arătăm că mecanismul care generează de fapt antinomiile nu este cel invocat de Kant, și anume că ele ar rezulta din pretenția rațiunii de a elibera „conceptul intelectului de limitările inevitabile ale unei experiențe posibile”, pentru a-l extinde „dincolo de limitele empiricului, dar totuși în legătură cu el”, ci din faptul că există o contradicția logică ce ar sta la baza producerii lor, a dialecticii transcendentele în general.

Vom propune în același timp, o reconsiderare a rolului pe care Ideile, așa cum le-a înțeles Kant, îl au în cadrul cunoașterii.

Și ne pornim în acest demers, îmbărbătați chiar de remarca lui Kant, care spune că „nu e nimic extraordinar, atât în conversația comună cât și în cărți, să înțelegi un autor chiar mai bine decât s-a înțeles el pe sine însuși, și anume prin comparația ideilor pe care le exprimă asupra obiectului lui, dat fiind că el nu determinase îndeajuns conceptul lui și că, astfel, uneori el vorbea sau chiar gândea împotriva propriei lui intenții.”^{vi}

Să luăm prima antinomie.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

TEZĂ

Lumea are un început și este, de asemenea, limitată în spațiu.

ANTITEZĂ

Lumea nu are nici început, nu este nici limitată în spațiu, ci este infinită atât în timp cât și în spațiu.

Și acum demonstrațiile lor.

Cum poate fi lumea infinită în timp, dacă infinitatea unei serii scursă în lume este imposibilă. Cum poate lumea să fie infinită în spațiu, fără a considera că sinteza părților ei nu este terminată, adică *„un timp infinit ar trebui considerat ca scurs în enumerarea tuturor lucrurilor coexistente, ceea ce este imposibil”*.

Pe de altă parte, cum putem concepe ca lumea să aibă un început în timp, adică nașterea lumii să fie precedată de un timp vid, când în el *„nu este posibilă nașterea vreunui lucru; căci nici o parte a unui astfel de timp nu are în sine față de o altă parte vreo condiție distinctivă a existenței decât a non existenței”*?

Și cum poate fi lumea limitată în spațiu, adică să fie limitată de un spațiu vid, când raportul ei cu un asemenea spațiu nu este nimic, pentru că spațiul nu este decât forma intuiției externe în care ne sunt date toate lucrurile ca fenomene?

Ambele demonstrații impun prin eleganța prin care este evidențiată contradicția la care se ajunge, în cazul în care presupunem că teza (sau antiteza) ar fi falsă. O banală demonstrație prin reducere la absurd, care

evidențiază contradicția naturală „*de care trebuie să se izbească în mod necesar orice rațiune umană în mersul ei înainte.*”^{vii}

Ce s-ar putea reproșa oare unei asemenea demonstrații imbatabile?

Nimic altceva decât că întreaga argumentare pleacă de la o definiție incorectă din punct de vedere logic.

După cum am văzut, în general, comentariile și observațiile făcute până acum, referitoare la aceste antinomii, au vizat dintre termenii implicați doar pe cei de infinit, finit, indefinit așa cum apar ei în argumentările tezelor. Și de aceea, soluțiile date sunt într-un fel străine sistemului kantian, deoarece vin cu propriile supoziții.^{viii} Aceasta fiindcă scapă din vedere tocmai termenul principal, subiectul tezelor și anume lumea.

Argumentarea kantiană este într-adevăr fără cusur, și pare irefutabilă. Dar să nu uităm că ne aflăm pe tărâmul rațiunii unde principiul necontradicției este suveran, chiar dacă nu ne poate ajuta să ne îmbogățim cunoașterea, fapt recunoscut chiar autorul **Criticii**: „*Trebuie deci să recunoaștem că principiul contradicției e valabil ca principiul universal și cu totul suficient al oricărei cunoaștințe analitice; dar autoritatea și utilitatea lui, ca criterii suficiente ale adevărului, nu se întind mai departe. Faptul că nici o cunoaștință nu poate fi contrară fără a se anula pe ea însăși face din acest principiu desigur o conditio sine qua non (...) vom veghea fără îndoială totdeauna să nu acționăm niciodată contra acestui principiu inviolabil.*”^{ix}. Dar se pare că, el însuși, nu a fost suficient de vigilant.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

De ce afirmăm acest lucru. Să luăm definiția pe care o dă Kant lumii. Lume „înseamnă întregul matematic al tuturor fenomenelor și totalitatea sintezei lor în mare, ca și în mic, adică atât în dezvoltarea progresivă a acestei sinteze prin compunere, cât și prin diviziune.”^x Această definiție este greșită din trei motive.

În primul rând este o definiție constructivă a unui concept al unei mulțimi infinite, având deci, un caracter contradictoriu; în al doilea rând este o definiție prin accident; și în al treilea rând este o definiție *idem per idem*.

Să detaliem.

Când spun că lumea este infinită sau finită în spațiu sau în timp, eu mă desprind de proprietățile spațiului - infinit sau ale sintezei – finită și încerc să-i atribui lumii o mărime. Dar lumea reprezintă sinteza fenomenelor efectuată succesiv, adică în timp, atât cât permite mărimea acestuia, adică nelimitat, pentru că timpul este infinit. Sau, pentru partea a doua a antinomiei, lumea reprezintă sinteza fenomenelor efectuată succesiv în timp în cadrul intuiției infinite a spațiului. De unde caracterul contradictoriu al lumii, ca concept, care rezultă chiar din definiție: lumea este o sinteză executată succesiv în timp și terminată (în spațiul sau timpul infinit). Adică lumea este o sinteză infinită terminată. În această formă, se poate observa că avem de-a face cu o definiție contradictorie, pentru că atribuim noțiunii de lume două attribute contradictorii între ele. Dacă mă opream în definiție la ansamblul matematic al tuturor fenomenelor, care este o Idee – și spun eu

adevărata Idee despre lume - eu aş fi putut pune problema mărimii ei. Pe când așa eu nici măcar nu mai am dreptul să pun problema ansamblului care nu există încă, din moment ce depinde de sfârșitul sintezei mele.

Deci avem de-a face cu o definiție constructivă a unei colecții de obiecte virtual infinite. Iar această definiție vine în contradicție cu însăși viziunea lui Kant asupra cerințelor rațiunii. Nu-i putem atribui unui concept două atribute care se exclud reciproc – sinteză succesivă în timp, de care prin cerința executării ei este limitată și posibilitatea nelimitată de executare a acestei sinteze în timp sau spațiu.

„Principiul rațiunii nu este propriu-zis decât o regulă, care ordonă o regresie în seria condițiilor fenomenelor date și căreia nu îi este niciodată permis să se oprească decât la un necondiționat absolut.”^{xi} Această regulă „nu poate spune ce este obiectul, ci cum trebuie instituită regresia empirică, spre a ajunge la conceptul complet al obiectului. Dacă ar avea loc primul caz, ea ar fi un principiu constitutiv, ceea ce niciodată nu este posibil din rațiune pură.”^{xii}

Observăm aici o ambiguitate. Rațiunea arată cum trebuie să se instituie regresia empirică, dar *„raționamentul deductiv nu se referă la intuiții, pentru a le supune regulilor (cum face intelectul cu categoriile lui), ci la concepte și judecăți. Dacă, deci, rațiunea pură se raportează și la obiecte, totuși ea nu are nici un raport nemijlocit cu acestea și cu intuiția lor, ci numai cu intelectul și cu judecățile lui, care se adresează în primul rând simțurilor și intuițiilor lor, pentru a le determina obiectul lor.”^{xiii}*

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

Cu alte cuvinte intelectul, și nu rațiunea, este cel care reclamă ca diversul intuiției „*să fie mai întâi, într-un anumit mod, parcurs, acceptat și legat, pentru a face din el o cunoștință.*”^{xiv}

Deci modul în care trebuie instituită regresia empirică, este o funcție a intelectului, rațiunea este cea care doar pretinde unitatea maximă a regulilor intelectului sub principii. Rațiunea nu poate cere (presupune) decât totalitatea seriei, sinteza acesteia aparține intelectului. În alți termeni, singura modalitate de cunoaștere a acestei posibile totalități nu poate fi concepută decât în modalitatea de cunoaștere a intelectului, adică prin sinteză. Deci sinteza este cerută, pentru cunoașterea Ideii (ca fenomen), cu alte cuvinte de către de intelect și nu de rațiune.

Dar din perspectiva rațiunii Ideea (necon condiționat), este anterioară sintezei, pentru că face posibil orice condiționat. „*Fenomenele sunt deci considerate aici ca date și rațiunea reclamă totalitatea absolută a condițiilor posibilității lor, întrucât acestea constituie o serie, prin urmare reclamă o sinteză absolută (adică în orice privință), completă, prin care fenomenul să poată fi expus după legile intelectului.*”^{xv}

În al doilea rând, lumea este sinteza tuturor fenomenelor în spațiu, sau mai clar o sinteză în spațiu, este o definiție prin accident pentru că din conceptul de lume nu pot deduce această sinteză care se face.

Această situație apare deoarece proprietatea sintezei care este atribuită lumii nu are nimic de a face cu ansamblul tuturor fenomenelor, ci doar cu partea a doua a definiției, care, după cum spuneam, este atașată arbitrar

de Kant conceptului de lume. Dacă ni se spune că, în virtutea cerințelor *Critici*, eu nu am voie să spun nimic despre lumea în sine, deoarece conceptele intelectului nu se aplică lucrurilor în sine, și de aceea, lumea constă tocmai în această sinteză în compunerea fenomenelor, nu o considerăm o întâmpinare viabilă, deoarece tot prin definiție lumea este ansamblul tuturor fenomenelor și nicidecum vreun lucru în sine. Faptul că nu este încă cunoscută, nu implică inexistența sa, măcar ca posibilitate, ca Idee a rațiunii.

Aici întâlnim una din situațiile care l-au determinat pe Alex. Bain să recunoască în propozițiile care exprimă o proprietate accidentală, propozițiile sintetice ale lui Kant. *„Într-adevăr, în asemenea propoziții, predicatul, fiind un aditiv pozitiv pentru subiect, nu este conținut, în nici un fel, nici direct, nici indirect, în subiect.*

Cu alte cuvinte, legătura dintre subiect și predicatul accidental într-o asemenea propoziție nu are o bază logică, ca în propoziția verbală esențială, identică (propoziția analitică a lui Kant), ci exclusiv o bază de fapt, de constatare, sau o bază empirică (în sensul cel mai larg al cuvântului).

Această observație este extrem de importantă, căci *dacă accidentalul are o bază de fapt și nimic altceva, pentru a determina accidentalul unui lucru, nu avem alt mijloc decât de a-l indica concret, întrucât el nu decurge din definiția lucrului care-l posedă.*”^{xvi}

Cu alte cuvinte, eroarea de definire este cea care mă silește să arăt în experiență obiectul corespunzător acestei sinteze. Dacă nu se atribuia accidental, noțiunii de

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

lume această proprietate a sintezei fenomenelor și se limita strict la înțelesul său cel mai restrâns, de ansamblu al tuturor fenomenelor, nu mai exista obligația de a arăta în realitate această sinteză realizată. Nici Kant nu credem că la orele de geografie definea câmpia ca: *„Întindere vastă de pământ fără accidente însemnate de teren și totalitatea sintezei lor în mare, ca și în mic, adică atât în dezvoltarea progresivă a acestei sinteze prin compunere, cât și prin diviziune.”*

Conceptul (rațiunii, în cazul nostru, dar observația rămâne valabilă și pentru celelalte concepte) nu are nimic de a face cu modul nostru de cunoaștere. Această sinteză poate fi considerată ca fiind constitutivă pentru obiect, doar din perspectivă gnoseologică, în ceea ce privește modul meu de a o apprehenda. Considerată independent de această ordine arbitrară, care o definește prin accident, ea își pierde singurul element care o definește, și deci, nu mai e practic definită.

În schimb problemele care le ridică atribuirea sintezei empirice, ca parte constitutivă a lumii, sunt mult mai mari.

Deoarece, în felul acesta Kant nu face altceva decât să determine lumea ca fenomen, adică supusă condițiilor sensibilității și sintezei apprehensiunii în timp. *„Toate fenomenele cuprind, în ce privește forma, o intuiție în spațiu și în timp ce le stă a priori tuturor la bază. Ele nu pot fi deci altfel apprehendate, adică primite în conștiința empirică, decât cu ajutorul sintezei diversului prin care sunt produse reprezentările unui spațiu sau timp determinat, adică prin compoziția omogenului și conștiința unității sintetice a acestui divers*

(omogen). Conștiința omogenului divers în intuiția în genere, întrucât prin ea devine mai întâi posibilă reprezentarea unui obiect, este conceptul unei mărimi (quantum). Prin urmare, însăși percepția unui obiect ca fenomen nu este posibilă decât prin aceeași unitate sintetică a diversului intuiției sensibile date prin care este gândită unitatea compoziției omogenului divers în conceptul unei mărimi; adică fenomenele sunt toate mărimi, și anume mărimi extensive, pentru că ele, ca intuiție în spațiu sau în timp, trebuie să fie reprezentate prin aceeași sinteză prin care sunt determinate în genere spațiul și timpul.”^{xvii} Ce rezultă de aici, că lumea, conform definiției date nu poate fi decât un fenomen.

Cu alte cuvinte, conceptul rațiunii, în cazul Ideilor cosmologice, spre deosebire de cele dinamice, nu au pretenția de a transcende lumea sensibilă, ci doar de a obține necondiționatul aici, în lumea sensibilă, prin totalitatea absolută a condițiilor. „Dacă se consideră că (...) Ideile sunt toate transcendente și deși nu depășesc obiectul, adică fenomenele ca specie, ci au de-a face numai cu lumea sensibilă (nu cu nuomene), împing totuși sinteza până la un grad care depășește orice experiență posibilă; ele pot fi numite toate, după părerea mea, foarte just concepte cosmologice.”^{xviii}

Dar lumea este ansamblul tuturor fenomenelor. Și dacă această Idee de lume trebuie să fie obținută, cel puțin aparent sau ca încercare, în aceleași condiții ca și conceptele despre fenomene, atunci înseamnă că Idee de lume înseamnă de fapt fenomenul tuturor fenomenelor. Or este evident că aceasta este o definiție *idem per idem*, adică nu este o definiție. Dar din punctul de vedere al cerințelor *Esteticii* și *Logicii transcendente*, pare că

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

lumea trebuie definită și prin sinteza fenomenelor, nu numai ca ansamblu al tuturor fenomenelor, dar aceasta e numai o aparență, pentru că noțiunea de lume nu are nimic de a face cu cunoașterea ei efectivă de către mine.

Ceea ce se întâmplă se subordonează cazului mai general al clasei tuturor claselor.

Clasa tuturor claselor nu este definită pentru că „se ia noțiunea de clasă și definiția sa și se pretinde ca această definiție să definească o altă clasă, clasa tuturor claselor; dar definiția noțiunii de clasă nu poate fi definiens pentru nici o altă clasă, decât pentru noțiunea de clasă, deci, dacă încercăm să definim încă o clasă cu această definiție, realizăm o falsă definiție idem per idem.

Clasa tuturor claselor nu este altceva decât extensiunea noțiunii de clasă. Acesta este motivul pentru care nu e posibil să definim clasa tuturor claselor prin noțiunea de fenomen, decât printr-o definiție idem per idem. „xix

Este exact ceea ce se întâmplă când încerc să definesc lumea nu ca „ansamblul tuturor fenomenelor”, ci ca sinteza în compunerea și diviziunea lor, adică întocmai precum un fenomen, mai exact ca fenomenul tuturor fenomenelor.

Definiția fenomenului pretinde să definească un alt fenomen. Fenomenul este rezultatul sintezei unui divers dat în intuiție și subsumat unui concept.

În cazul nostru, „termenul lume înseamnă în sens transcendental totalitatea absolută a ansamblului lucrurilor existente, iar noi ne îndreptăm atenția numai spre

totalitatea sintezei (deși propriu-zis numai în regresivitatea către condiții). ”^{xx}

Cu alte cuvinte conceptul nici măcar nu contează, ci doar expunerea fenomenelor, care constituie, potrivit modalității specifice de funcționare a intelectului, fenomenul „lume”. „*Mai întâi trebuie să se observe aici că Idee de totalitate absolută nu privește altceva decât expunerea fenomenelor, prin urmare nu conceptul pur al intelectului despre un întreg al lucrurilor în genere. Fenomenele sunt deci considerate aici ca date și rațiunea reclamă totalitatea absolută a condițiilor posibilității lor, întrucât acestea constituie o serie, prin urmare reclamă o sinteză absolută (adică în orice privință), completă, prin care fenomenul (s.n. B.P.) să poată fi expus după legile intelectului.*”^{xxi}

După cum spuneam și mai sus, specificul rațiunii este redus doar la o imitare nereușită și generatoare de erori, a intelectului. Necondiționatul cerut de rațiune trebuie căutat după metodele și mijloacele intelectului, în natură. Acest fapt înseamnă că rațiunea nu va putea avea niciodată un rol pozitiv, nici măcar pe acela de a da unitate intelectului, pentru că eu nu am nevoie de această unitate, generatoare de aparențe și contradicții, din moment ce, în planul cunoașterii, ea numai mă înșală. Totuși în cadrul sistemului rațiunea are un rol esențial pentru cunoaștere, rol pe care intelectul, așa cum l-a înțeles Kant, nu îl poate îndeplini.

Cea de-a doua problemă majoră ridicată de mecanismul antinomiilor, o constituie modalitate de

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

demonstrație, și anume, cea apagogică. „*Demonstrația apagogică nu poate fi permisă decât în acele științe unde este imposibil să substituim obiectivului, cu alte cuvinte cunoașterii a ceea ce este în obiect, subiectivul reprezentărilor noastre.*”^{xxii} Adică în matematică. Chiar și „*în fizică, în care totul se bazează pe intuiții empirice (...) această specie de dovadă este totuși de cele mai mult ori lipsită de importanță.*” În cazul antinomiilor se justifică, spune Kant, *această modalitate de argumentare, prin faptul că ambele părți, atât cea care afirmă, cât și cea care neagă, pun la bază un concept imposibil despre obiect, și aici este valabilă regula non entis nulla sunt predicata, cu alte cuvinte că atât ceea ce s-a afirmat, cât și ceea ce s-a negat despre obiect sunt deopotrivă de inexacte și că nu putem ajunge apagogic la cunoașterea adevărului.*”

Dar în cazul nostru este vorba despre lume, de Univers mai bine zis. Adică noi avem de-a face cu obiectivul. Pentru conceptul de lume, atributul sintezei este doar un accident, ce i se atașează în ordinea cunoașterii subiective, și nicidecum o proprietate ce ține de structura sa logică.

Și de aceea ne găsim în situația pe care o prezintă însuși Kant. „*Dar acolo unde domină obiectivul, trebuie să se întâmple adesea, sau ca contrariul unei anumite judecăți să contrazică numai condițiile subiective ale gândirii, dar nu obiectul, sau ca cele două judecăți să nu se contrazică decât sub o condiție subiectivă, care este considerat fals ca obiectivă și, cum condiția este falsă, amândouă pot fi false, fără ca de la falsitatea uneia să se poată conchide adevărul celeilalte.*”^{xxiii}

Numai că acest concept imposibil este pus chiar de către el, prin intermediul unei definiții eronate. Fiind definiție prin accident, pentru că sinteza nu este constitutivă lumii decât ca o condiție subiectivă a cunoașterii ei, noi „*trebuie să indicăm toți membrii ei, unul câte unul, caracterizați de acest accident, altfel clasa nu este constituită.*”^{xxiv} Chiar dacă rațiunea își arogă drepturi nepermise din punctul de vedere al legilor intelectului, nu putem presupune că ea face erori logice.

Cele două judecăți, din perspectiva lui Kant, sunt opuse numai dialectic, și nu analitic și, prin urmare, ele pot fi ambele false. „*Deci două judecăți opuse dialectic între ele pot fi ambele false, fiindcă nu numai că una contrazice pe cealaltă, ci spune ceva mai mult decât e necesar pentru contradicție.*”^{xxv}

Opoziția analitică este cea contradictorie, în cazul căreia respingerea unei teze implică acceptarea celeilalte. În schimb, datorită aparenței transcendente care ne face să considerăm că lumea ar fi ceva în sine, vom a doar o opoziție dialectică, în care ambele teze pot fi false.

”*Când spun, prin urmare: lumea, în ce privește spațiul, este ori infinită, ori nu este infinită (non est infinitus), atunci, dacă prima judecată este falsă, judecata contradictorie opusă ei: lumea nu este infinită, trebuie să fie adevărată. În felul acesta n-aș face decât să înlătur o lume finită, fără a pune în loc alta, anume pe cea finită. Dacă însă s-ar spune: lumea este ori infinită, ori finită (nonfinită), ambele ar putea să fie false. Căci în acest caz eu consider lume ca fiind determinată în sine în privința mărimii, fiindcă în judecata opusă nu suprim*

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

numai înfinitatea, și, o dată cu ea, poate întreaga ei existență proprie, ci adaug o determinare lumii, ca unui lucru real în sine; ceea ce de asemenea poate fi fals, dacă lumea n-ar fi dată nicidecum ca lucru în sine, prin urmare nici ca infinită, nici ca finită în privința mărimii.”^{xxvi} Sau, spunem noi, dacă mai există o a treia judecată. Lucru posibil, în cazul în care cele două judecăți nu se află în raport de contradicție, ci doar de contrarietate. Pentru că, după cum am văzut, definiția lumii, ca fenomen este greșită, din punct de vedere logic. Astfel, Kant ajunge la o contradicție pe care el însuși o creează.

Dacă totalitatea absolută se bazează pe faptul că *„fenomenele sunt considerate aici ca date”*, dar lumea nu *„se găsește decât în regresia empirică a seriei fenomenelor, adică „ea nu este totuși niciodată în întregime dată”*, aici avem, în mod evident o falsă problemă, sau o problemă artificial creată. Ori se consideră că fenomenele sunt date, și de fapt ele nu sunt date, pentru că urmează abia să fie date prin regresia empirică, ori ele sunt într-adevăr date, dar mai trebuie date o dată în regresia empirică, pentru a face din ansamblul lor un fenomen, și anume fenomenul „lume”, adică fenomenul tuturor fenomenelor, un concept eronat din punct de vedere logic.

Contradicția, cu alte cuvinte, este creată, de la început, printr-o eroare logică.

Putem observa acest fapt și în silogismul care stă la baza antinomiei rațiunii. *„Întreaga antinomie a rațiunii pure se bazează pe argumentul dialectic: dacă este dat condiționatul, atunci este dată și întreaga serie a tuturor condițiilor lui; dar obiectele simțurilor ne sunt*

date ca fiind condiționate, prin urmare etc.”^{xxvii} Dar pentru că „*premise majoră a silogismului ia necondiționatul în sens transcendental de categorie pură, pe când premise minoră îl ia în sensul empiric de concept al intelectului aplicat (și noi spunem re-aplicat) la simple fenomene*”, întâlnim „*acea eroare dialectică numită sophisma figurae dictionis.*”^{xxviii}

Și aceasta nu este „*o iluzie absolut naturală a rațiunii comune*”, cum vrea Kant, ci pur și simplu, o eroare logică, prin care am creat un concept contradictoriu, încălcând regulile logicii. Singura iluzie este aceea că noi putem defini lumea, așa cum a dorit Kant, ca fenomenul tuturor fenomenelor. Pentru că eu nu las lumea să fie un concept al rațiunii, adică propriu-zis o Idee, ci îi opun un concept al intelectului. Deci lumea, așa cum o definește Kant, nu este Ideea de lume, ci conceptul intelectului, corespunzător ei, care este un concept contradictoriu.

Revenind la modalitatea de argumentare, putem găsi aici ieșirea din dilemă. Și nu în modalitatea negativă a lui Kant, prin respingerea ca false, a ambelor teze, ci într-o modalitate analoagă cu cea pe care el o propune pentru soluționarea antinomiilor dinamice.

Demonstrațiile trebuie să se supună regulilor logice, indiferent că este vorba de logica generală, sau logica transcendentală. Drept urmare, pentru a putea realiza o demonstrație apagogică, trebuie să demonstrăm că, din punct de vedere logic, tezele se află în raport de contradicție. Chiar dacă vreau să le resping pe amândouă ca false, trebuie să ne asigurăm că nu mai există o a treia

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

variantă, care ar putea fi adevărată. Or în cazul opoziției dialectice eu nu pot să mă asigur de aceste lucru. Eu nu am nici măcar conceptul de lume, dacă trebuie să-l obțin mai întâi în realitate prin sinteza succesivă a părților (lucru care am văzut că este incorect), dar să stabilesc dacă cele două judecăți pe care le fac despre el, se află sau nu în raport de contradicție.

Cu alte cuvinte, aici este aplicat, principiul terțiului exclus, într-un caz în care nu știu dacă am de-a face cu judecăți opuse contradictorii (or Kant, demonstrează chiar contrariul).

Acest fapt ne poate da o sugestie, în ceea ce privește soluționarea pozitivă a antinomiilor matematice, astfel încât să dăm „*satisfacție pe de o parte intelectului, pe de alta rațiunii*”, la fel ca în cazul Ideilor dinamice.^{xxix}

La ce mod. Păstrând statutul Ideii rațiunii, așa cum îl dorește Kant, și anume doar ca principiu regulativ și nicidecum ca unul constitutiv pentru cunoaștere. „*Principiul rațiunii nu este propriu-zis decât o regulă, care ordonă o regresie în seria condițiilor fenomenelor date și căreia nu-i este niciodată permis să se oprească la un necondiționat absolut. El nu este deci un principiu al posibilității experienței și al cunoașterii empirice a obiectelor simțurilor, prin urmare nu este un principiu al intelectului; căci orice experiență este închisă în limitele ei (potrivit intuiției date); el nu este un principiu constitutiv al rațiunii, care să extindă conceptul lumii sensibile dincolo de orice experiență posibilă, ci este un principiu de continuare și de extindere a experienței cât mai mult posibil, potrivit căruia nici o limită empirică nu trebuie considerată ca limită absolută.*”^{xxx}

Dar aici trebuie făcută o distincție între posibilitatea experienței, care este limitată la sensibilitate și posibilitatea experienței în genere, limitată doar la modul nostru de a concepe. „*Conceptele raționale servesc pentru a concepe, așa cum conceptele intelectuale servesc pentru a înțelege (percepțiile).*”^{xxx1}

Într-adevăr, acest principiu nu are valabilitate decât în ceea ce privește experiența posibilă în genere. Pentru că aceste Idei „*când conțin necondiționatul, ele se raportează la ceva din care face parte orice experiență, dar el însuși nu este niciodată obiect al experienței, ceva spre care conduce rațiunea în concluziile ei pe care le scoate din experiență și după care ea evaluează și măsoară gradul folosirii ei empirice, dar care nu constituie niciodată un element al sintezei empirice.*”^{xxxii}

Și tocmai acesta este sensul experienței posibile în genere, cea care (poate) depășește posibilitatea experienței sensibile.

Deci Ideea de lume poate avea rolul unui empiric necondiționat (conform genezei sale în rațiune), dar totodată și de condiție nesensibilă, prin faptul că depășește sensibilitatea (în sensul experienței posibile), dar nu posibilitatea experienței în genere. De aceea Lumea rămâne o Idee, pentru că eu nu o voi putea realiza niciodată în sensibilitate, dar concepută ca o condiție necesară a posibilității fenomenelor, la fel cum câmpul îl presupun, deși nu i-am realizat sinteza în sensibilitate, adică nu l-am cunoscut ca fenomen dat în intuiție, ca o condiție a ogorului pe care îl am în fața mea.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

Idea nu apare în mod explicit la Kant, dar este inevitabilă, la nivelul concepției, ca unică modalitate de a evita, în mod riguros idealismul. Principii ale intelectului pur, „*a căror folosire este total imanentă, pentru că nu au altă temă decât posibilitatea experienței*”^{xxxiii}, sunt susceptibile, de o arie mult mai largă de aplicabilitate, și anume, în cadrul experienței în genere, unde, într-adevăr, nu li se poate arăta realitatea obiectivă în posibilitatea experienței, pentru că o depășesc, cu alte cuvinte sunt transcendente față de ea. Dar acest fapt nu le anulează viabilitatea ca ipoteze de lucru, fiind concepte logic corect constituite, care se întemeiază, indirect, pe condițiile experienței posibile. „*Privită din perspectivă epistemologică, rațiunea pură, prin intermediul Ideilor, nu vizează obiecte situate în afara experienței, ci are rolul ca folosirea intelectului în cadrele experienței să fie deplină.*”^{xxxiv}

Această ipoteză a valorii gnoseologice a rațiunii este valabilă, în cadrul sistemului, din moment ce Imm. Kant acceptă lucrul în sine, pentru a evita idealismul. De aceasta am eu dreptul, din punctul de vedere al Ideii rațiunii, să presupun, ca existând lumea, înaintea cunoașterii ei.

Cu alte cuvinte eu am dreptul să o concep, înainte de o înțelege.

Din punctul de vedere al rigorii logice a sistemului, presupuziția lucrului în sine îl zdruncină destul de tare. Dar aceasta era singura modalitate prin care, după cum spuneam, putea fi evitat idealismul. „*După încer-*

careea de face întreaga cunoaștere să graviteze în jurul subiectului, autorul Criticii rațiunii pure ezită și acceptă un compromis cu lucrul în sine.”^{xxxv} Dar „ar fi cu neputință ca prin structura fenomenelor să nu se strecoare unele vești, deși îmbrobodite, să nu străbată până la noi unele solii estompate, de la ceea ce sunt lucrurile în sine.”^{xxxvi}

Și tocmai de aceea, rațiunea capătă noi valențe, în ceea ce privește conceperea imaginii noastre despre lume. Adică, această Idee este îndreptățită să existe ca ipoteză de lucru.

Nu putem să nu observăm, că această interpretare a Ideii de lume este mult mai lesne de acceptat în cadrul sistemului *Criticii rațiunii pure*, decât cea referitoare la o cauzalitate prin libertate, sau o ființă necondiționată necesară.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

BIBLIOGRAFIE

BOUTRAUX Emile, *La Philosophie de Kant*, Paris, Librairie Philosophique, J. Vrien, 1926

DUMITRIU Anton, *Soluția paradoxelor logico-matematice*, Editura Științifică, București, 1966

EVELLIN Françoise, *La raison pure et les antinomies*, Paris, Felix Alcan, 1907

KANT Immanuel, *Critica rațiunii pure*, București, Editura IRI, 1994

KANT Immanuel., *Logica generală*, Editura TREI, 1996

KANT Immanuel., *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987

PETROVICI Ioan, *Douăsprezece prelegeri universitare*, Iași, Editura Agora, 1994

RÂMBU Nicolae, *Rațiunea speculativă în filosofia lui Hegel*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997

WALD Henry, *Introducere în Logica dialectică*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959

NOTE:

ⁱ În: Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 208.

ⁱⁱ *Ibidem* pp. 208-209.

ⁱⁱⁱ Vezi: Emile Boutraux, *La Philosophie de Kant*, Paris, Librairie Philosophique, J. Vrien, 1926, pp. 209-213.

^{iv} Henry Wald, *Introducere în Logica dialectică*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 170.

^v Nicolae Râmbu, *Rațiunea speculativă în filosofia lui Hegel*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 179.

^{vi} *Ibidem*, p. 283.

^{vii} *Ibidem*, p. 358.

^{viii} Vezi, de exemplu, F. Evellin, *La raison pure et les antinomies*, Paris, Felix Alcan, 1907.

^{ix} I. Kant, *Critica rațiunii pure*, *ed. cit.*, p. 181.

^x *Ibidem*, p. 356.

^{xi} *Ibidem*, p. 411.

^{xii} *Ibidem*, p. 411.

^{xiii} *Ibidem*, p. 279.

MECANISMUL
ANTINOMIILOR KANTIENE

xiv *Ibidem*, p. 111.

xv *Ibidem*, p. 355.

xvi Anton Dumitriu, *Soluția paradoxelor logico-matematice*, Editura Științifică, București, 1966, p162.

xvii *Ibidem*, p. 188.

xviii *Ibidem*, p. 357.

xix A. Dumitriu, *Soluția paradoxelor logico-matematice*, *Ed. cit.*, p134.

xx *Ibidem*, p. 357.

xxi *Ibidem*, p. 355.

xxii *Ibidem*, p. 565.

xxiii *Ibidem*, p. 565.

xxiv A. Dumitriu, *Soluția paradoxelor logico-matematice*, *Ed. cit.*, p. 185.

xxv I. Kant, *Critica rațiunii pure*, *ed. cit.*, p. 409.

xxvi *Ibidem*, p. 408.

xxvii *Ibidem*, p. 405

xxviii *Ibidem*, p. 406.

xxix Dar o păstrăm numai la nivelul de sugestie, această distincție care în viziunea noastră poate oferi o soluționare alternativă a antinomiilor, ea nefăcând obiectul studiului de față. Reținem doar

faptul că, pentru cunoaștere, Ideile au un rol mult mai însemnat decât a vrut Kant să le acorde.

^{xxx} *Ibidem*, p. 411.

^{xxxi} *Ibidem*, p. 282.

^{xxxii} *Ibidem*, p. 282, idee pe care Kant o va contrazice mai apoi, când va dori să distingă între Ideile matematice și cele dinamice, spunând că în privința „Ideilor cosmologice care privesc numai unitatea matematic necondiționată”, nu întâlnim „altă condiție a seriei fenomenelor decât cea care ea însăși este fenomen și ca atare constituie și ea un membru al seriei.” *Ibidem*, p. 423.

^{xxxiii} *Ibidem*, p. 280.

^{xxxiv} N. Râmbu, *Op. cit.*, p. 167.

^{xxxv} Râmbu N. *Op. cit.*, p. 115.

^{xxxvi} Ion Petrovici, *Douăsprezece prelegeri universitare*, Iași, Editura Agora, 1994, p. 159.